

TEZE DISERTAČNÍ PRÁCE

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Katedra psychologie
psychologie, sociální psychologie

PhDr. Štěpán Vymětal

PSYCHOLOGIE V KRIZOVÉM ŘÍZENÍ:

zátěžové a ochranné faktory u policistů zasahujících u hromadného neštěstí

PSYCHOLOGY IN CRISIS MANAGEMENT:

stressful and protective factors in police officers working in mass casualty disaster

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Karel Balcar, CSc.

2013

Psychologie mimořádných událostí je relativně novou aplikační oblastí psychologie, která se zaměřuje na člověka v kontextu krizí, katastrof, traumatu. Objevují se i další názvy, které označují stejnou zkoumanou oblast a můžeme je chápat jako synonyma, např. psychologie krizí, katastrof a traumatu (crisis, disaster and trauma psychology). Součástí této aplikované oblasti má být také integrace psychologických poznatků do krizového řízení, kde mohou prospívat ve všech fázích krizového cyklu – od prvních signálů krize (analytická činnost), přes eskalaci (varování a příprava na zásah) a vrchol krize (záchranné práce) až po odstraňování škod (likvidační práce), resp. i ve všech fázích psychosociální krizové pomoci. Hlavním smyslem tohoto typu pomoci je minimalizace negativních psychických a sociálních dopadů na jedince a skupiny zasažené neštěstím. Psychologické poznatky zde opět hrají roli ve všech etapách od posilování odolnosti a přípravy na mimořádné události, přes intervenci v urgentní fázi katastrofy, až po následnou střednědobou a dlouhodobou podporu). Psychologie mimořádných událostí vychází zejména z poznatků sociální, klinické a forenzní psychologie, dalšími disciplínami, jejichž poznatky využívá, jsou např. psychologie zdraví, vývojová, interkulturní či psychologie práce a organizace. Jedná se o sféru, kde je nezbytná široká mezioborová spolupráce. V tomto směru je nezbytností také vzhled do urgentní medicíny a medicíny katastrof, sociologie, krizového řízení, bezpečnostních studií a specifických technických oborů, které mají vztah k dopravě, technickým zařízením, nebezpečným látkám apod. Mezi hlavní témata této nové psychologické specializace patří krizová komunikace a komunikace rizika, hromadné psychické jevy, potřeby neštěstím zasažených jedinců, reakce individuální psychiky na nadlimitní stres, klinické individuální a komunitní dopady mimořádné události, otázky zvládnání a posilování odolnosti jedinců a

skupin, možnosti individuální či skupinové psychosociální krizové intervence či možnosti léčby následků traumatu.

Předkládaná disertační práce se zaměřuje na **cílové skupiny pracovníků uniformovaných složek, zasahujících u hromadného neštěstí** v rámci integrovaného záchranného systému – policisty, hasiče a zdravotnické záchranáře. Práce obsahově koresponduje s problematikou, kterou se autor zabýval v letech 2009-2012 v rámci řešení projektu Evropské komise EUTOPA-IP, jehož výsledkem byly mj. Evropská vodítka pro psychosociální podporu pracovníků uniformovaných složek při mimořádných událostech.

Zvláštní důraz práce je položen zejména na **činnosti a zvládání zátěže a stresu u policistů v kontextu hromadného neštěstí**. Důvodem je zde předpoklad, že tato profesní skupina může s ohledem na svou přípravu, povahu činností na místě, věkovou strukturu a délku pracovního nasazení čelit relativně vyšší zátěži, než další základní složky IZS. Dalším důvodem byla znalost policejního prostředí daná pracovním zaměřením autora disertace. Důležitým aspektem pro výběr této skupiny byly i úzké vazby autora na klíčové osoby v rámci policie ČR, jejichž výsledkem bylo získání bohatšího výzkumného materiálu v první fázi výzkumu (kazuistika) a také reprezentativního vzorku policistů v jeho druhé fázi (dotazníkové šetření). Zvolená výzkumná strategie smíšeného výzkumu (sekvenčního fázového modelu) tuto postupnou profilaci cílové skupiny umožňovala.

Teoretická část práce se zabývá poznatky, které se vztahují k psychologickému kontextu zásahu profesionálů integrovaného záchranného systému u hromadné dopravní nehody. Prvá kapitola seznamuje čtenáře se základními poznatky psychologie mimořádných událostí. Autor definuje krizovou situaci ze zorného úhlu krizového řízení a podává vlastní klasifikaci mimořádných událostí. Na základě konceptu „okruhů zranitelnosti“ Lahada a Cohena dále přibližuje jednotlivé skupiny osob dotčených neštěstím a komunitní aspekty mimořádných událostí s větším rozsahem. Dále se zabývá chováním a prožíváním přeživších v urgentní fázi po neštěstí a specifickými potřebami těchto osob. Tato kapitola rovněž shrnuje podstatu, zásady a fáze psychosociální krizové pomoci lidem, kteří jsou neštěstím zasaženi a uvádí základní pravidla krizové komunikace s těmito osobami. Následuje část, která se týká výkonu jedince pod vlivem různých typů stresu a část, týkající se možných zdravotních následků u lidí, kteří zažili mimořádnou událost. Centrálními kategoriemi jsou zde akutní reakce na stres a posttraumatická stresová porucha. Důležitou protíváhu medicínskému pojetí následku traumatu činí psychosociální pohled na traumatickou událost, který zdůrazňuje tři běžné možnosti reakce na trauma, kterými jsou rezistence, odolnost a zotavení.

Klíčovou součástí teorie, ze které vychází přístup autora ve výzkumné části, je model časového průběhu traumatického stresu (Fischer, Ridesser). Tento model zahrnuje následující části: (1) pretraumatické nastavení subjektu (životní historie a předchozí zkušenost), (2) traumatickou událost a její situační složky (do hry vstupují objektivní faktory události a subjektivní faktory na straně jedince) a (3) traumatickou reakci, kdy roli hrají rizikové a protektivní faktory, jež vedou k výskytu různých typů zvládacích (copingových) strategií a v důsledku buď k zotavení jedince, nebo k traumatickému vývoji. Teoretická část se také opírá o Bandurův koncept vnímané osobní účinnosti (self-efficacy) a zkušenosti se zvládáním úkolu (mastery experience) a o Antonovského koncepty nezdolnosti (hardiness) a soudržnosti (sense of coherence). Kromě uvedených osobnostních faktorů se autor zabývá také oblastí sociální opory, duchovní oblastí a otázkou posttraumatického růstu (Calhoun, Tedeschi). Zvláštní pozornost je věnována rozboru tématu zvládacích strategií (Lazarus, Folkmanová, Tobin, Carver, Scheier). S ohledem na cílovou skupinu, je rozebrán konceptuální model pro zvládání policejního stresu (Anshel).

Další kapitoly mají povahu empirickou a popisují funkce integrovaného záchranného systému ČR (IZS), povahu společného zásahu a úkoly složek při něm. Přibližují také historii a praxi psychologické služby Hasičského záchranného sboru a systému psychosociální podpory profesionálům zdravotnických záchranných služeb v ČR. Samostatná kapitola je věnována hlavní cílové skupině výzkumu – policistům. Cílem kapitoly je popis policejní struktury a funkcí Policie ČR při mimořádných událostech. Důraz je kladen zejména na zátěž policistů v situacích řešení následků mimořádných událostí. Nechybí část, která se věnuje systémové reakci na zátěž policejní profese a přibližuje jednotlivé stupně psychologické podpory příslušníkům Policie ČR, kterými jsou anonymní telefonní linka pomoci v krizi, systém posttraumatické intervenční péče a služby policejních psychologů. Dále je zmíněn také nejmladší intervenční systém Policie ČR, který je určen pro pomoc obětem trestných činů a mimořádných událostí. Zde se mj. vychází i z předpokladu, že posttraumatická intervenční podpora občanů, kteří jsou neštěstím akutně dotčeni, sekundárně snižuje rizika dopadu události na policistu a umožňuje mu vykonávat efektivně jeho hlavní úkoly.

Výzkumná část disertace používá smíšenou výzkumnou strategii, která využívá kombinace kvalitativních a kvantitativních metod a dat. Jedná se o fázový model výzkumu, který má sekvenční povahu, kdy (1) výsledky zjištěné v prvotní exploraci a případové studii vedou (2) k tvorbě dotazníku a statistickému šetření, jehož výsledky jsou (3) následně

ověřovány, prohlubovány a rozšiřovány pomocí analýzy dat získaných v hloubkových rozhovorech.

Celý výzkum měl tři fáze. V první fázi se zaměřoval na **konkrétní kazuistiku**, kterou byla závažná železniční nehoda u Studénky v Moravskoslezském kraji, ke které došlo 8. srpna 2008. Cílem této části byl popis konkrétní mimořádné události s uvedením důležitých aspektů. Patří sem povaha události, úkoly a kapacity zasahujících složek IZS, odhady psychosociálního dopadu události, potřeby skupin zasažených neštěstím a vyhodnocení psychosociální krizové práce. Protože se autor pracovníčně podílel na koordinaci psychosociální krizové pomoci a analýze této události z hlediska psychosociálních aspektů, využil v kazuistické části jemu dostupných interních zdrojů informací (zprávy od velitele zásahu pro ministra vnitra a předsedu vlády, zpráva vedoucího vyšetřovacího týmu, zprávy koordinátorů posttraumatické intervenční péče PČR a HZS, informace od interventů a tiskových mluvčích PČR, HZS, ZZS a Českých drah, videozáznam HZS z místa zásahu, fotodokumentace vyšetřovacího týmu PČR a Kriminálního ústavu Praha apod.). Dále byly využity informace dalších zúčastněných organizací a informace z otevřených zdrojů (médií).

Základní parametry této hromadné dopravní nehody byly následující: *Mezinárodní rychlík Comenius, kterým cestovalo 420 osob, narazil v rychlosti 90 km/hod. do mostní konstrukce, která se těsně před tím sesunula na trať. První 4 vozy byly zcela zdemolovány. Nehoda si vyžádala 8 mrtvých a desítky zraněných. Mezi typy zranění patřily: krvácivá zranění, zlomeniny, vnitřní zranění, poranění mozku, amputace. U nehody zasahovali členové Integrovaného záchranného systému ČR (150 hasičů/HZS, 105 příslušníků Policie ČR/PČR, 110 pracovníků zdravotnických záchranných služeb/ZZS, dále pracovníci Českých drah, pomáhali i přihlízející včetně cestujících. Úkolem PČR bylo zejména uzavřít a zajistit prostor, ochránit osobní věci, zajistit stopy, řídit dopravu a vést vyšetřování. Úkolem HZS bylo vyprostit živé a mrtvé a zajistit likvidační práce u trosek vlaku. Úkolem ZZS a dalších zdravotníků bylo třídění, poskytnutí první pomoci, stabilizace a transport pacientů do nemocnic. Zásah byl rychlý a úspěšný, do dvou hodin byli všichni zranění rozvezeni do 9 nemocnic. Do psychosociální pomoci zasaženým občanům i záchranářům v urgentní fázi se zapojili psychologové Policie ČR a HZS ČR. Pokračovala dále i střednědobá a dlouhodobá psychosociální pomoc, na které se podílely neziskové organizace (např. Krizové centrum Ostrava, Psychosociální intervenční tým ČR, České sdružení obětí dopravních nehod), město Studénka, angažovaní jednotlivci. Co se týká odhadu dopadů, bylo touto nehodou přímo dotčeno cca 960 osob (zranění a nezranění cestující, pozůstalí, zasahující, přihlízející) a přes 5000 osob nepřímo jejím sekundárním dopadem (příbuzní a blízcí). Co do rozsahu a následků se jednalo o nejzávažnější dopravní nehodu v historii České republiky.*

Druhá fáze výzkumu je založena na **dotazníkovém šetření**, které se zaměřovalo zejména na zásah členů IZS v urgentní fázi neštěstí. Dotazník byl v době 6 dní po události distribuován osobám ze základních a dalších složek IZS, které se podílely na práci s lidmi, kteří byli uvedeným vlakovým neštěstím dotčeni přímo. Dotazník obsahoval 26 otevřených a uzavřených otázek a zaškrtačích položek a zaměřil se na **aspekty činnosti v rámci záchranných a likvidačních prací** během prvních 48 hodin po nehodě. Kromě základních osobních dat zjišťoval např., jaké měli pracovníci **předchozí zkušenosti** při řešení následků mimořádných událostí, **kde konkrétně** na místě **působili, jaké úkoly vykonávali, co jim pomáhalo při této činnosti**, co jim pomohlo se **následně** s tímto zážitkem vyrovnat, jaké je jejich **hodnocení týmové práce, rušivých vlivů, pozitiv** v činnostech IZS, jaké **přínosy** u sebe vidí v této zkušenosti a **co doporučují pro zlepšení** praxe do budoucnosti. Zejména položky, které se týkaly **podpůrných a zátěžových faktorů, zvládacích strategií a přínosů dané zkušenosti** byly pro záměr práce klíčové. Prezentace a interpretace jednotlivých dat získaných v této části respektuje členění podle jednotlivých složek IZS. Je to z toho důvodu, že tyto složky mají v činnostech vlastní specifika a podílely se na činnostech, které byly v různé míře odlišné, a které také sledovaly jinou časovou osu. **Kvalitativní analýza** dílčích položek vedla k tvorbě **kategorií a k identifikaci obsahově významných odpovědí. Soubor tvořilo celkem 132 respondentů** (89 policistů, 27 zdravotníků, 7 hasičů, 6 pracovníků Českých drah a 3 pracovníci Krizového centra Ostrava). Statisticky nejhodnotnější byla ta část šetření, kterou reprezentovaly odpovědi policistů, kdy zpětná vazba byla získána téměř od všech policistů zasahujících v urgentní fázi po neštěstí. Zde bylo možné provést také **kvantitativní analýzu**. Vzorek policistů byl dále rozčleněn do tří podskupin: s ohledem na typ a časování vykonávaných činností (policisté zasahující bezprostředně po události, kriminalisté a další specialisté a policisté zasahující na místě v druhém sledu). Tyto skupiny měly výrazně rozdílné úkoly, zátěž, zkušenosti i reakce. Vzhledem k návratnosti dotazníků byly vcelku reprezentativní také výpovědi zdravotnických záchranářů. V případě dalších organizací jsou výsledky šetření spíše ilustrativní a vyhodnocovací metoda se zužuje na kvalitativní rozbor s nižší možností zobecnění. Pro policejní vzorek bylo např. příznačné, že 69 % vzorku policistů nemělo žádnou předchozí zkušenost s hromadným neštěstím, 1/3 policistů pracovala na místě déle než 20 hodin, 1/3 z nich byla ve věku do 30 let a 20 % z nich byli dokonce začátečníci ve zkušební době. Největší zátěž podstupovali policisté hlídkové služby, kteří byli na místě v první fázi po nehodě. V rozporu s původním očekáváním celkově policisté sdělovali více svých přínosů dané zkušenosti, než zátěžových faktorů, velmi pozitivně byla hodnocena týmová spolupráce a spolupráce v rámci IZS. Na

základě vyhodnocení dat trsováním byly následně vytvořeny kategorie, které se vztahují (1) **k zátěžovým faktorům u nehody** (délka a povaha expozice traumatu, vnitřní faktory u zasahujících, nedostatky v saturaci základních potřeb a nepříznivé vnější zásahové podmínky, nedostatky v organizaci a technickém vybavení a faktory na straně dalších osob – zejména šlo o chování a přítomnost médií, politiků a přihlízejících), (2) kategorie **podpůrných faktorů při plnění úkolů na místě** (vnitřní faktory na straně policistů, vnější faktory na straně ostatních, týmové faktory) a (3) kategorie **podpůrných faktorů po skončení akce** (komunikace o události, vnitřní zdroje a zpracování, následná práce a běžné aktivity, následné informace, podpora blízkých, kolegů a nadřízených, uznání od veřejnosti, čas). Oblasti posttraumatického růstu se dále mohou týkat (4) **kategorie přínosů dané zkušenosti** (profesní a osobní).

Třetí fáze výzkumu spočívala v realizaci 12 **strukturovaných hloubkových rozhovorů**, které byly realizovány s **časovým odstupem** 4,5 let od události. Tato část měla za úkol **ověřit data získaná ve dvou předchozích fázích výzkumu** a výzkum **rozšířit o dimenzi specifické odolnosti a zvládacích strategií policistů** v situacích mimořádných událostí velkého rozsahu. Rozhovory byly vedeny s vybranými policisty, kteří zastupovali jednotlivé segmenty původního vzorku (policisté hlídkové služby, vyšetřovacího týmu a tzv. „mord party“.) Rozhovory trvaly v rozsahu 60-120 minut, využívaly grafickou podporu (zápis vývoje zátěže v čase do grafu, tabulky s kategoriemi k ověření) a byly zaznamenávány na MP3. Následné přepisy zabraly cca 200 stran textu a byly analyzovány pomocí barevného značení, tabulkového třídění a kódování. Z etického hlediska však nebylo možné kódovanou část přepisů zařadit do textu vzhledem k možnosti identifikace konkrétních respondentů z kontextu sdělovaného. Respondenti s výzkumem souhlasili s dohodou ohledně anonymizace jejich dat. Překvapení oproti očekávání byla ochota policistů účastnit se výzkumu, délka rozhovorů i jejich otevřenost v otázkách osobního prožívání i maladaptivních zvládacích strategií.

Hlavním úkolem výzkumného projektu je získat **vhled do působení složek integrovaného záchranného systému** v případě konkrétního hromadného neštěstí a **zmapovat zátěžové a podpůrné (protektivní) faktory** u zasahujících policistů, hasičů a zdravotníků. Specifickým cílem je zaměřit se na profesní skupinu zasahujících policistů, prozkoumat oblast zátěžových a ochranných faktorů u jednotlivých typů policejních služeb, které se na řešení nehody podílely, prozkoumat **vnímané přínosy** dané zkušenosti s časovým

odstupem, zaměřit se na používané **zvládací strategie u zasahujících policistů**, které mají vztah k mimořádné pracovní zátěži při hromadném neštěstí.

Závěrečným úkolem bylo navrhnout na základě získaných výsledků systémová opatření, která by vedla u rozsáhlých katastrof, resp. mimořádných událostí s velkým počtem dotčených osob, k podpoře odolnosti a zvládnání a eliminaci možných zdravotních dopadů na zasahující policisty.

Výzkumný projekt předkládá následující okruhy otázek:

- 1) Jaké jsou rozdíly v činnostech a vnímané zátěži u jednotlivých složek IZS (policistů, hasičů, zdravotníků) u hromadného neštěstí?
- 2) Jaké jsou vnímané podpůrné faktory u zasahujících v době plnění úkolů a při následném intrapsychickém zpracování zkušenosti?
- 3) Jaké jsou u zasahujících vnímané přínosy zkušenosti s prací u hromadného neštěstí?
- 4) Jaké existují rozdíly ve vnímané zátěži, podpoře a přínosu mezi jednotlivými policejními profesemi?
- 5) Jaké zvládací strategie policistů se vyskytují v kontextu práce u hromadného neštěstí? Jaké jsou zde rozdíly mezi jednotlivými profesními skupinami policistů?
- 6) Jak policisté hodnotí specifickou zátěž práce u hromadného neštěstí s ohledem na její vývoj v čase? Jaké jsou zde rozdíly mezi jednotlivými profesními skupinami policistů?

Pro aplikaci výsledků výzkumu do praxe si autor položil další dvě doplňující otázky:

- 7) Jaká doporučení směrem ke krizovému managementu Policie ČR vyplývají z výsledků výzkumu?
- 8) Jaká doporučení pro výcvik a praxi interventů posttraumatické intervenční péče Policie ČR lze z výsledků výzkumu aplikovat do praxe?

Závěr: Hlavním cílem výzkumného projektu bylo získat vhled do působení složek integrovaného záchranného systému v případě konkrétního hromadného neštěstí a zmapovat zátěžové a podpůrné faktory u zasahujících policistů, hasičů a zdravotníků. Specifickým cílem bylo zaměřit se na profesní skupinu zasahujících policistů, prozkoumat oblast zátěžových a podpůrných faktorů u jednotlivých typů policejních služeb, které se na řešení nehody podílely, prozkoumat vnímané přínosy dané zkušenosti s časovým odstupem a zaměřit se na uplatňované

zvládací strategie u zasahujících policistů, které mají vztah k mimořádné pracovní zátěži při hromadném neštěstí. Závěrečným úkolem bylo navrhnout na základě získaných výsledků praktická systémová opatření, která by vedla k posílení odolnosti a zvládnání policistů u mimořádných událostí s velkým počtem zasažených osob, k podpoře zvládnání a eliminaci možných negativních zdravotních dopadů. Byla využita smíšená výzkumná strategie a fázový model výzkumu, který má sekvenční povahu. Výzkum využívá případovou studii, dotazníkové šetření a hloubkové strukturované rozhovory.

Výběr z použité literatury:

- Agaibi, Ch.E. & Wilson, J. P. (2005): Trauma, PTSD, and Resilience. A Review of the Literature. *Trauma, Violence, & Abuse*, 3, 195-216.
- Alexander D.A. et al. (2008). *Psychosocial care for people affected by disaster and major incidents*. A Model for designing delivering and managing psychosocial services for people involved in major incidents, conflict, disaster and terrorism. NATO.
- Alkus, S., & Padesky, C. (1983). Special problems of police Officers: Stress-related issues and interventions. *The Counselling Psychologist*, 11, 55-64.
- Aldwin, C. (1994): *Stress, coping and development*. New York: Guilford.
- Alexander, D. A., & Walker, I. G. (1996). Perceived Impact of Police Work on Police Officers' Spouses and Families. *Stress Medicine*, 12, 239-246.
- Anshel, M. H. (2000). A conceptual Model and Implication for Coping with Stressful Events in Police Work. *Criminal Justice and Behavior*, 27, 375-400.
- Bandura, A. (1979). The theory of Self-efficacy: Toward a Unifying Theory of Behavioral Change. In Rachman, S. (Ed.): *Advances in Behaviour Research and Therapy*. Oxford: Pergamon Press Ltd.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy. The exercise of Control*. New York: Freeman.
- Baštecká, B. et al. (2010). *Standardy psychosociální krizové pomoci a spolupráce zaměřené na průběh a výsledek*. Praha: MV - GR HZS ČR.
- Baštecká, B. et al. (2005). *Terénní krizová práce. Psychosociální intervenční týmy*. Praha: Grada.
- Baum, A., Solomon, S. D., & Ursano, R. J. (1993). Emergency/disaster studies. Practical conceptual and methodological issues. In J. P. Wilson, & B. Raphael (Eds.), *International handbook of traumatic stress syndromes* (125–133). New York: Plenum Press.
- Baumgartner, F. (2001). Zvládání stresu – coping. In Výrost, J., & Slaměník, I. (Eds.), *Aplikovaná sociální psychologie II*, (191-208). Praha: Grada.
- Bendl, P., Pilin, A., Sokol, M., & Zikmund, P. (2009). *Metodika činnosti identifikačního DVI týmu České republiky*. Praha: Kriminalistický ústav Praha.
- Bering, R., Schedlich, C., & Zurek, G. (2011). *Manuály pro intervence zaměřené na specifické skupiny zasažených osob u mimořádných událostí většího rozsahu (cílová skupina: uniformované složky)*. Výstup projektu EUTOPA-IP, překlad a adaptace: Vymětal, Š. et al. Praha: Ministerstvo vnitra ČR.
- Bonanno, G. A. (2004). Loss, Trauma and Human Resilience. Have we Underestimated the Human Capacity to Thrive After Extremely Aversive Events? *American psychologist*, 59, 20-28.

- Bonanno, G. A., Galea, S., Bucciarelli, A., Vlahov, D. (2007). What Predicts Psychological Resilience After Disaster? The Role of Demographics, Resources, and Life Stress. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 5, 671-682.
- Bonanno, G. A., & Mancini, A. D. (2008). The Human Capacity to Thrive in the Face of Potential Trauma. *Pediatrics*, 2, 369-375..
- Brečka, T. (2009). *Psychologie katastrof. Vybrané kapitoly*. Praha: Triton.
- Brewer, N., Wilson, C., & Beck, K. (1994). Supervisory behaviour and team performance amongst police patrol sergeants. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 67, 69-78.
- Brondolo, E. et al. (2008). Mechanism and strategies for preventing post-traumatic stress disorder in forensic workers responding to mass fatality incidents. *Journal of Forensic and Legal Medicine*, 15, 78-88.
- Boulanger, S. et al. (2001). *Psycho-Social Support in Situations of Mass Emergency. A European policy paper concerning different aspects of psycho-social support for people involved in major accidents and disasters*. Ministry of Brussels: Public Health.
- Burger, N. et al. (2012). *Vodítka psychosociální podpora pro pracovníky uniformovaných složek*, (česká adaptace: Vymětal, Š.). Nizozemí, Impact.
- Burke, R. J. (1993). Work-family stress, conflict, coping, and burnout in police Officers. *Stress Medicine*, 9, 171-180.
- Čáp, J., & Dytrych, Z. (1968). *Utváření osobnosti v náročných životních situacích*. Praha: SPN.
- Čech, J. et al. (2012). *Policajná psychológia I-III*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda.
- Čírtková, L., & Spurný, J. (2001). Péče o policisty po extrémních stresových situacích. *Policista – měsíčník Ministerstva vnitra*, 12.
- De Wolfe, D. J. (2010). *Psychosociální odpověď na kolektivní násilí a terorismus. Terénní průvodce*. Praha: GR HZS.
- Everly, G. S., & Lating, J. M. (1995). *Psychotraumatology: Key papers and core concepts in post-traumatic stress*. New York: Plenum Press.
- Everly, G. S., Mitchell, J. T. (2001). *The Basic Critical Incident Stress Management Course: Basic Group Crisis Intervention*. USA: ICISF.
- Fischer, G., & Ridesser, P. (2003). *Lehrbuch der Psychotraumatologie*. München: Reinhard.
- Frankl, V.E. (1994). *Vůle ke smyslu*. Brno: Cesta.
- Frankovský, M. (2001). Strategie správania v náročných životných situáciách. In Výrost, J., & Slaměnik, I. (Eds.), *Aplikovaná sociální psychologie II*, (191-208). Praha: Grada.
- Hausmann, C. (2003). *Handbuch Notfallpsychologie und Traumabewältigung*. Wien: Facultas.
- Hendl, J. (1999). *Úvod do kvalitativního výzkumu*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Hendl, J. (1997). Metodologická triangulace v empirickém výzkumu. *Čs. Kinantropologie*, 2, 138-152.
- Hlaváčková, D. (2005). Urgentní medicína a medicína katastrof, (262-273). In Baštecká, B. et al., *Terénní krizová práce*. Praha: Grada.
- Hobfoll, S. E. et al. (2007). Five Essential Elements of Immediate and Mid-Term Mass Trauma Intervention: Empirical Evidence. *Psychiatry* 70 (4), 283–315.
- Hodgkinson, & P.E., Stewart, M. (1991). *Coping with Catastrophe: A handbook of disaster management*. New York: Routledge.
- Hoskocová, S. (2004). *Vnímaná osobní účinnost dětí předškolního věku*. Disertační práce. Praha: FF UK.

- Hoskovcová, S. (2006). *Psychická odolnost předškolního dítěte*. Praha: Grada.
- Hoskovcová, S. (2009). *Psychosociální intervence*. Praha: Karolinum.
- Chong, Mian-Yong, et al. (2004). Psychological impact of severe acute respiratory syndrome on health workers in a tertiary hospital. *The British Journal of Psychology*, 185, 127-133.
- Janke, W., & Erdmannová, G. (2003). *Strategie zvládnání stresu - SVF 78*. Praha: Testcentrum.
- Janoušek, J. et al. (1988). *Sociální psychologie*. Praha: SPN.
- Janoušek, J. (1992). Sociálně kognitivní teorie Alberta Bandury. *Československá psychologie* 36/5, 385-398.
- Joseph, S., Williams, R., & Yule, W. (1995). Psychosocial perspectives on post-traumatic stress. *Clinical Psychology Review*, 15 (6), 515-544.
- Kavan, Š. (2005). Ochrana obyvatelstva. In Baštecká, B. et al., *Terénní krizová práce*, (233-242). Praha: Grada.
- Kebza, V. (2005). *Psychosociální determinanty zdraví*. Praha: Alternativa IN.
- Kobasa, S.C. (1979). Stressful life events and health: An inquiry into hardiness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 1-11.
- Kobasa, S.C., Maddi, S.R., & Kahn (1982). Hardiness and health: a prospective study. *Journal of Personality and Social Psychology*, 42, 168-177.
- Kohoutek, T., & Čermák, I. et al. (2009). *Psychologie katastrofické události*. Praha: Academia.
- Lahad, M., & Cohen, A. (2006). *The community stress prevention center: 25 years of community stress*. Israel, Kiryat Shmona: CSPC.
- Lazarus, R.S. (1990). Theory-based stress measurement. *Psychological Inquiry*, 1, 3-13.
- Lazarus, R.S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. New York: Springer.
- Mareš, J. (2012). *Posttraumatický rozvoj člověka*. Praha: Grada.
- Millová, K., Blatný, M., & Kohoutek, T. (2008). Osobnostné aspekty zvládania zátěže. *E-psychologie* 2/1.
- Neuman, L. (2000). *Psychologické důsledky použití zbraně policistou - post-shooting trauma*. Závěrečná písemná práce. Praha: PA.
- Oddělení vedoucího psychologa PP (2013). *Výroční zpráva 2012 – vyhodnocení činnosti psychologických pracovišť*. Praha: Policejní prezidium ČR.
- Paulík, K. (2011). *Psychologie lidské odolnosti*. Praha, Grada.
- Philbrick, K.E. (2003). Emotional Distress in Emergency Service Workers Following a Terrorist Attack: A Test of Model. *Humanities and Social Sciences*, 63, 24-59.
- Pierce, G.R., Sarason, I.G., Sarason, B.R. (1991). General and relationship-based perceptions of social support. *Journal of Personality and Social Psychology*, 6, 1028-1039.
- Praško, J. et al. (2003). *Stop traumatickým vzpomínkám*. Praha: Portál.
- Praško, J. et al. (2002). *Posttraumatická stresová porucha a jak se jí bránit*. Praha: Maxdorf.
- Rešetnikov, M. M. et al. (1990): Ufímskaja katastrofa. *Psichologičeskij žurnal* 11/1. Moskva: Institut psychologii Rosijskoj akademii nauk.
- Seligman, M.E.P. (1979). *Helplessness*. San Francisco: Freeman.
- Selye, H. (1966). *Život a stres*. Bratislava: Obzor.
- Sokol, M., Pilin, A., & Bendl, P. (2008). *Postupy a činnosti soudního lékařství při mimořádné události s výskytem velkého počtu zemřelých*. Praha: Metodická příručka soudního lékařství.

- Sotolářová, M. (2005). Hasičský záchranný sbor a integrovaný záchranný systém. In Baštecká, B. et al., *Terénní krizová práce*, (243-249). Praha: Grada.
- Šeblová, J., & Kebza, V. (2005). Zátěž a stres pracovníků záchranných služeb - výsledky první části studie. *Urgentní medicína*, 1, 27-29.
- Šolcová, I. (2009). *Vývoj resilience v dětství a dospělosti*. Praha: Grada.
- Šolcová, I., & Kebza, V. (1999). Sociální opora jako významný protektivní faktor. *Československá psychologie*, 43, 19-38.
- Špatenková, N. et al. (2004). *Krize – psychologický a sociologický fenomén*. Praha: Grada.
- Špatenková, N. (2011). *Krizová intervence pro praxi*. Praha: Grada.
- Špatenková, N. (2008). *Poradenství pro pozstalé*. Praha: Grada.
- Štětina, J. et al. (2000). *Medicína katastrof a hromadných neštěstí*. Praha: Grada.
- Te Brake, H. et al. (2008): *Resilience – from concept to practice*. Amsterdam: Impact.
- Titchener, J.L. (1988). Clinical intervention after natural and technological disasters. In M. Lystad (Ed.), *Mental Health Response to Mass Emergencies: Theory and practice* (160-180). New York: Brunner/Mazel.
- Tobin, D. L., Holroyd, K. A., & Reynolds, V. C. (1984). *Users manual for the Coping Strategies Inventory*. Ohio: Ohio University.
- Tobin, D. L. et al. (1989). The hierarchical factor structure of the Coping Strategy Inventory. *Cognitive Therapy and Research*, 13, 343–361.
- Torres, S. (2003). Preparing Families for the Hazards of Police Work. USA, *The Police Chief* 70/10, 108–114.
- Vangeli, B. (2009). *Zákon o policii České Republiky: komentář*. Praha: C.H. Back.
- Vodáčková, D. et al. (2002). *Krizová intervence*. Praha: Portál.
- Vizinová, D., & Preiss, M. (1999). *Psychické trauma a jeho terapie (PTSD)*. Praha: Portál.
- Vymětal, Š. (2005). Policie při hromadných neštěstích. In Baštecká, B. et al., *Terénní krizová práce*, (250-261). Praha: Grada.
- Vymětal, Š., & Šindelářová, B. (2006). *Novináři a neštěstí*. Praha: Themis.
- Vymětal, Š. et al. (2008). *Novináři a oběti trestných činů*. Praha: Themis.
- Vymětal, Š. (2009). *Krizová komunikace a komunikace rizika*. Praha: Grada.
- Vymětal, Š. et al. (2010). *Možnosti psychologické podpory v Policii ČR*. Praha: Themis.
- Vymětal, Š. (2011). *Aspekty činnosti členů IZS zasahující v urgentní fázi neštěstí ve Studénce v r. 2008 (sociálně psychologická analýza)*. Dostupné 15.2. 2013 na [www: http://www.mvcr.cz/clanek/informace-pro-odbornou-verejnost-830875.aspx](http://www.mvcr.cz/clanek/informace-pro-odbornou-verejnost-830875.aspx)
- Vymětal, Š. et al. (2011). *Manuály intervencí zaměřených na specifické skupiny (TGIP)*. Dostupné 15.2. 2013 na [www: http://www.mvcr.cz/clanek/manualy-intervenci-zamerenych-na-specificke-skupiny-tgip.aspx](http://www.mvcr.cz/clanek/manualy-intervenci-zamerenych-na-specificke-skupiny-tgip.aspx)
- Vymětal, Š. (2012). Psychologie mimořádných udalostí: aspekty identifikace obětí hromadných neštěstí. In Čech, J. et al. (2012), *Policajná psychologie II.*, (253-268). Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda.
- Výrost, J., & Slaměnik, I. (1998): *Aplikovaná sociální psychologie I*. Praha: Portál.
- Wilson, J. P., Drozdek, B. (2004). *Broken spirits: The treatment of traumatized asylum seekers, refugees, war and torture victims*. New York: Brunner-Routledge.
- Yule, W. (Ed.) (1998). *Post-Traumatic Stress Disorders. Concepts and Therapy*. England: John Wiley.